

**ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ГРЕКО-КАТОЛИКІВ ЗАКАРПАТТЯ:
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ Й АСИМІЛЯЦІЇ**

В Ужгороді 24 квітня 1646 р. 63 православні священники (всього їх було понад 400)¹ прийняли унію. До середини 50-х рр. XVII ст. вже понад 300 православних парафій Закарпаття стали уніатськими. В середині XVIII ст., за відомостями, поданими до Риму мукачівським уніатським єпископом Іваном Брадачом, 150 тис. віруючих уніатів у 829 парафіях з 858 церквами обслуговували 690 священників. Зрештою, 1769 р. було офіційно заявлено, що в Мармароші неуніатів немає².

З 1771 р. Мукачівська єпархія існувала як незалежна церковно-адміністративна одиниця, до складу якої входило понад 800 парафій, розміщених у 13 комітатах (повітах) на півночі Угорського королівства. (Ця територія сьогодні поділена між Україною, Словаччиною, Угорщиною й Румунією.) Вперше межі Мукачівської єпархії змінилися в 1818 р., коли із західних комітатів було вилучено 194 парафії, які увійшли до новоствореної єпархії у Пряшеві (нинішня Словаччина). Через 5 років ще 72 парафії з Шатмарського комітату відійшли під юрисдикцію греко-католицької єпархії в Орадеї. Зрештою, 1912 р. 68 парафій з південно-західного регіону увійшли до новоствореної єпархії у Гайдудорозі. Отже, напередодні Першої світової війни значна частина колишньої Мукачівської греко-католицької єпархії перейшла до трьох сусідніх греко-католицьких єпархій, які зараз перебувають у Словаччині, Румунії й Угорщині³.

До Ужгородської унії переважна більшість духовенства й віруючих (за винятком румунів з Шатмарського комітату й південного Мармарошу) за мовою та культурою були русинами. Упродовж

---

¹ Православ'я на Закарпатті // Українське Православне Слово. – 1977. – № 6. – С.5.

² Там само.

³ Magosci P.-R. Adaptacja bez asymilacji: fenomen greckokatolickiej jerarchii w Mukachewo // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedstwa. – Przemyśl, 1998. – S.233–234.

XVII – XVIII ст. до Уніатської Церкви в Закарпатті належали віруючі, які називали себе руснаками або русинами, народом “руської віри”. Етнічно-мовний склад Мукачівської єпархії змінився лише в XIX ст., значною мірою через асиміляційні процеси у Закарпатському краї. Поступово тисячі греко-католиків, переважно жителів низинних земель південно-східної Словаччини та північно-східної Угорщини, культивуючи “свою руську віру”, почали ототожнювати себе зі словаками й угорцями. На початку XX ст. населення території на північному сході Угорського королівства, де проживали греко-католики (Мукачівська, Пряшівська і Гайдудорозька єпархії), перетворилося в поліетнічну спільність, яка складалася переважно з русинів, словаків та угорців.

Ми не випадково так докладно подали географічний і етнічний склад Мукачівської єпархії, оскільки це ключовий момент для розуміння феномена Греко-Католицької Церкви на Закарпатській Русі. Він ґрунтувався на здатності до виживання, зумовленій адаптацією до актуальної політичної, соціально-економічної й релігійної ситуації. Зрештою, Греко-Католицька Церква в цих умовах змогла пристосуватися до неї без втрати власної ідентичності.

Проблема адаптації є надзвичайно важливою для тих соціальних й етнічних груп, які не мають власної держави, а в даному разі – й Церков, що не отримують допомоги з боку держав, на території яких вони розміщені. Історично закарпатські русини (закарпатці) були народом без власної держави, а їхня Греко-Католицька Церква в південних районах Карпат змушена була функціонувати в умовах політичних систем, які протягом трьох з половиною століть формально підтримувалися Римо-Католицькою Церквою в Угорському королівстві та Словаччині, протестантською в Семиграді або комуністично-атеїстичним режимом у Радянському Союзі та соціалістичній Чехословаччині. Отже, Греко-Католицька Церква Закарпаття та її вірні змушені були постійно пристосовуватися до реально існуючої політичної системи.

Сам термін “адаптація” вказує на те, що існує норма, від якої особа намагається звільнитися для того, щоб пристосуватися до іншої норми, відповідної тому політичному й соціальному середовищу, в якому вона живе. Щодо греко-католиків Закарпаття, то їхня первинна норма характеризувалася наявністю в богослужінні літургії святого Івана Златоустого церковнослов’янською мовою,

використанням замість григоріанського календаря юліанського, здійсненні евхаристії “під двома видами” (хліб і вино). Ця норма виявилася також у культивуванні певних звичаїв, зокрема в неприйнятті celibату парафіяльним духовенством, відгородженні вівтаря від вірних іконостасом, церковному співі без акомпанементу тощо. Ці та інші елементи разом творили “руську віру”, сповідники якої були носіями руснацького (русинського) етносу і майбутнього народу – складової частини української нації.

Досліджуючи феномен етноконфесійної адаптації греко-католиків Закарпаття, спостерігаємо в них три групи з власними адаптивними особливостями: 1) пуристи, 2) адаптовані, 3) асимільовані.

Пуристи ідентифікували себе з даною традиційною нормою й уникали будь-яких, навіть найменших змін засвоєного канону. Уже в XVII ст., коли унія була впроваджена на території всього Карпатського регіону, деякі священники, наприклад Михайло Андрела, наполегливо протидіяли будь-якому поєднанню чи навіть зближенню з католицьким світом, оскільки вважали, що це “зіпсує чистоту руської православної віри”⁴. У XIX ст. з’явилися інші пуристи, зокрема такі, як Адольф Добрянський, котрий був керівником організаційного комітету “Автономії католиків Угорського королівства”. Він виступав на захист Греко-Католицької Церкви перед наступом мадяризації і латинізації.

На протилежному боці знаходилися асимільовані, тобто особи, які були готові на прийняття змін, необхідних для пристосування до політичних і соціальних стандартів панівної культури. Так, у XVII ст. єпископи Семеон Ольшавський і Гавриїл Блажовський відмовилися від посад апостольських вікаріїв і віддали всю Мукачівську єпархію під юрисдикцію римо-католицького єпископа в Егері. У другій половині XIX ст. єпископи Штефан Панкович з Мукачева і Штефан Новак з Пряшева, а також світські й духовні діячі “Центрального комітету греко-католиків у Будапешті” зробили все можливе для впровадження в парафіяльних школах замість русинської, а в літургії замість церковнослов’янської мадярської мови – спочатку в парафіях Гайдудорозького вікаріату, а потім в усій

---

⁴ Magosci P.-R. Adaptacja bez asymilacji: fenomen greckokatolickiej hierarchii w Mukachewo // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedstwa. – С.235–236.

епархії⁵. Діючи таким чином, асимільовані вважали, що зміцнять Греко-Католицьку Церкву в умовах мадяризації, яка планомірно здійснювалася угорським урядом перед Першою світовою війною.

Поміж пуристами й асимільованими серединне становище посідали прихильники адаптації. Вони були здатні оцінити суспільні та політичні реалії, в яких жили, і намагалися пристосуватися до них, не піддаючи ризику свою власну релігійну й національну ідентичність. Першим між адаптованими був Василь Тарасович, котрий у першій половині XVII ст. виконував функції єпископа Мукачева. Хоча Тарасович і підтримував ідею унії, але розумів, що особлива ситуація, яка складалася в 30-40-х рр. XVII ст., – зміцнення політичної позиції Семиградського протестантського володаря, котрий всіляко намагався протидіяти зближенню з його габсбурзьким католицьким ворогом – вимагала підтримки православ'я⁶. Діючи таким чином, “православний” Тарасович створив необхідні передумови для свого наступника Парфенія Петровіча, який став першим уніатським єпископом Мукачева. До адаптованих також належав єпископ Михайло Ольшавський, який у XVIII ст. склав присягу на вірність Егерському (мадярському) єпископу й водночас домагався незалежності для Мукачівської епархії, що й сталося за єпископства його наступника Івана Брадача.

Як же практично і на якому етноконфесійному тлі відбувалися процеси асиміляції та адаптації у Закарпатті під владою Австро-Угорської імперії? Згідно з переписом парафій Мукачівської греко-католицької епархії (1806 р.), на початку XIX ст. в ній у 724 первинних парафіях і 1 660 філіях проживало 541 963 віруючих греко-католиків і 705 священників. 293 філії мали церковні приміщення⁷. З волі світських властей у період “упорядкування парафій” кількість їх і священників постійно зменшувалась.

У цьому поліетнічному регіоні жили русини, румуни, угорці, словаки. Найбільшим містом епархії був Гайдудорог, де тоді проживало 5198 греко-католицьких парафіян. У парафіях з церковно-

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Удвари И. Перепись приходов Мукачевской греко-католической епархии 1806 года // *Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodow słowiańskich.* – Kraków, 1994. – С.166.

слов'янською літургічною мовою було зареєстровано 3 664, а в парафіях з румунською мовою – 1534 віруючих. Водночас кількість греко-католиків у краї розподілялась таким чином: в Ужгороді – 2 372, Мукачеві – 959, Берегові – 195, Пряшеві – 293, Ньїредьхазі – 762, Надькаролі – 1 564, Сатмарієтметі – 1607, в Шаторальуйхелі – 1 396, а також 705 священників, 120 монахів, 100 вчителів, 120 кліриків (семінаристів) – усього 1 011 служителів культури⁸.

Більшість парафіян єпархії становили русини: їх було 345 786, тобто 63,8% від усіх віруючих греко-католиків. Але в жодному комітаті (повіті) русини не становили 100% греко-католицького населення. Значною була й кількість румунських віруючих – 113 255 – 20,89%⁹. Серед угорського населення греко-католиків було 33 786, тобто 6,23%. Греко-католиків, які розмовляли словацькою мовою, в єпархії нараховувалось 5 146, тобто 0,94%.

У межах Мукачівської єпархії 42 888, тобто 7,91% парафіян слухали церковні проповіді двома мовами. Серед білінгвів найчисельнішими були русино-угорці – (53,68%), тобто 5,37% усіх греко-католиків у єпархії¹⁰.

Закарпатська Греко-Католицька Церква під владою угорців до середини XIX ст. жила відносно спокійним життям, оскільки її стабільний – у правовому й соціальному відношенні – стан залежав від мирного співіснування в регіоні багатьох конфесій, серед яких було й кілька протестантських. В Угорщині під австрійською владою мадяризація не набула таких масштабів, як латинізація й полонізація греко-католиків у Галичині. Інша річ, що бути угорцем на цих землях також означало отримати своєрідний аванс національних пільг, передусім для шляхти.

Якщо порівняти становище греко-католиків у Польщі й Угорщині (тобто в Закарпатті під владою угорської еліти), то матимемо таку картину. Греко-католицька спільнота в Польщі, як національна меншина, у XIX ст. почала набувати рис національних, українських. Водночас на історичних руських землях Угорщини літургічною мовою була церковнослов'янська, у церквах співали і

⁸ Там само – С.167.

⁹ Там само – С.169.

¹⁰ Molnar I. Mniejszość religijna czy religia mniejszości? // Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich. – Kraków, 1994. – ї.157.

проголошували проповіді по-угорськи. Це призвело до потреби перекласти всю літургічну та іншу обрядову практику на цю мову.

Говорячи про мадяризацію, варто сказати і про зворотний процес. Спосіб мислення вірних змінювався внаслідок національного відродження. Воно призвело до того, що літургія по-угорськи стала, з одного боку, духовною потребою віруючих, а з другого – отожднювалася в їхній свідомості з належністю до угорського народу. Це зрозуміла еліта та церковна ієрархія, отож із другої половини XVIII й особливо у XIX ст., розпочався переклад літургічних текстів із церковнослов'янської мови на угорську. Звичайно, для угорців – греко-католиків це був позитивний процес, але для русинів – греко-католиків (які, до того ж, складали більшість у Мукачівській єпархії – 63,8%) то було негативне явище, що дістало назву “мадяризація”.

У кінці XVIII ст. у місті Гайдудорог, яке згодом дало назву греко-католицькій єпархії з осідком в Ньїредьгазі, виникла потреба вивчати руську й румунської мови, оскільки діти їх уже не розуміли. У середині XIX ст. угорський парламент мав вирішити питання про переклад богослужбових книг русинською й румунською мовами, але так і не зробив цього. У XIX ст. угорська територія разом із Семиградом, як і вся Галичина, перебувала в складі Габсбурзької імперії. У Східній Галичині, користуючись певною самодостатністю, український греко-католицизм розвивався як однорідна етноконфесійна спільнота. Подібної динаміки набувала й семиградська спільнота, що складалася майже виключно з румунських католиків візантійського обряду. Стабілізувалася і їх церковна структура.

У середині XIX ст. постала митрополія, яка була вилучена з-під юрисдикції примаса Угорщини й керувалася безпосередньо Апостольською Столицею. Стан цієї митрополії нагадував ситуацію, яка раніше склалася в Галичині. За II Речі Посполитої тут майже нічого не змінилося. Митрополит Львівський тільки формально підлягав католицькому примасу. Семиградська митрополія разом із угорським єпископством з осідком в Орадї (Нагіварад) після Першої світової війни залишалася за Румунією. Вона втратила будь-які зв'язки з Угорською державою, хоча в ній до 1918 р. проживало 70 тис. угорців – греко-католиків. Румунів же цього обряду було в 10 разів менше.

Істотною відмінністю становища греко-католиків в Галичині й Закарпатті з етноконфесійного погляду слід вважати й таку тенденцію. На українських землях під владою Польщі греко-католицький обряд не лише не став релігією поляків, а й з часом перетворився на народну, національну релігію галичан-українців. В Угорщині (разом із Закарпаттям в її складі) в середині XIX ст. більшість греко-католиків були угорцями. Після Першої світової війни в “малій Угорській державі” (поза русинським (українським) Закарпаттям, яке залишилося під владою Угорщини) майже всі греко-католики теж були угорцями.

Угорські греко-католицькі священники в багатьох місцевостях уже в середині XIX ст. правили службу угорською мовою. Акцентуємо на тому, що впродовж майже всього XIX і до 30-х рр. XX ст. громадська думка в Угорщині неприхильно ставилася до греко-католиків. Причина цього явища полягала не в національних, а в мовно-літургійних відмінностях. Саме тому в другій половині XIX ст. і згодом тисячі греко-католиків переходили в римський (латинський) католицизм, що відбувалося з греко-католиками в Польщі дещо раніше. Греко-католики – угорці з 60-х рр. XIX ст., тобто в Австро-Угорській імперії, змушені були боротися також за свою національну ідентичність. Угорці вже тоді просили встановити для них власну греко-католицьку єпархію, але в 70-х рр. їм вдалося отримати лише екзархат. Єпархія була утворена лише 1912 р.¹¹

Вирішальним кроком на шляху до цілковитої мадяризації Греко-Католицької Церкви Закарпаття стала меса, відправлена у 1886 р. в Будапешті по-угорськи. Апостольська Столиця була проінформована румунськими єпископами, які підлягали юрисдикції власного митрополита, про те, що греко-католиків – угорців немає, і будапештський уряд використовує літургію угорською мовою лише з метою мадяризації. У цій ситуації Ватикан наказав угорським греко-католикам ще на деякий час повернутися до використання в літургії церковнослов'янської мови, про що префект Конгрегації віри кардинал Ледоховський поінформував угорський єпископат¹².

¹¹ Там само. – С.158.

¹² Там само.

На межі XIX – XX ст. процес мадяризації прискорився, торкнувшись в основному мешканців міст – німців і словаків¹³. Румуни ж і карпатоукраїнці (так стали називати русинів), тобто більшість греко-католиків загалом, зберегли свою національну ідентичність.

Мадярська денаціоналізаційна політика на Закарпатті стримува-лася церковнослов'янським богослужінням і традиційною обря-довістю уніатів. Саме цьому їхньому “єдиному духовному скар-бу”¹⁴ й був завданий удар. Тиск на закарпатських українців-уніатів з боку мадярів виявився настільки сильним й результативним, що у 1912 р. папа Пій X створив для русинів Гайдудорозьку єпархію, але рішуче заборонив вживати мадярську мову в літургії. Варто за-значити, що її, по суті, ігнорували члени Комітету греко-католиків мадярів, які настирливо пропагували богослужіння мадярською мовою, а оборонців церковнослов'янської у пресі таврували як “ворогів мадярської мови” та “зрадників батьківщини”. У такому ж дусі реалізувалася пропаганда мадярського богослужіння в школі та навіть парламенті аж до Першої світової війни.

Остання хвиля мадярського насилля над свідомістю закарпат-ських русинів припала на роки Першої світової війни, коли навіть читання українських і російських книг вважалось “державною зра-дою”. Мали місце й ув'язнення уніатських священників, котрі про-тивилися насильницькій мадяризації. У серпні 1915 р. на нараді представників Мукачівської, Пряшівської та Гайдудорозької єпар-хій, яку примас І. Черняк скликав у Будапешті для усунення з літургійних книг кирилиці, заміни юліанського календаря гри-горіанським й “очищення” літургійних книг від “руського (мос-ковського) духу”, стверджувалося, що все це є “мостом до мос-ковфільства і православ'я”. Ці наміри примаса не були реалізовані в повному об'ємі, оскільки проти них рішуче виступила репрезен-тація уніатського духовенства Мукачівської єпархії, яка превен-тивно заручилася підтримкою й заступництвом Апостольської Столиці. Зазначимо, що ця перемога частини уніатського духовен-ства наразі була практично зведена нанівець, оскільки в 1916 р. декретом міністерства культу і народної освіти було забо-

¹³ Пекар А. Церковна політика мадярів на Закарпатті // Збірник тисячоліття християнства в Україні. 988–1988 / Ред. О. Баран, О. Герус. – Вінніпег, 1991. – С.85.

¹⁴ Там само. – С.86.

ронене вживання кирилиці у всіх школах і запроваджений григоріанський календар. Закарпатські русини у масі різко негативно поставилися до цього декрету.

Як пояснити відхід від полонізації в Галичині й мадяризацію Греко-католицької церкви в Угорщині під владою Габсбургів? Очевидно, вирішальним чинником було те, що греко-католики закоренилися на тих землях під владою Речі Посполитої, де компактно й переважно проживали східні слов'яни. В Угорському королівстві, включно із Семиградом, у період утвердження унії не було анклавів, заселених переважно русинами, і навіть не було компактних груп румунів – греко-католиків. З іншого боку, угорці не проводили такої потужної мадяризації, якою була полонізація в Галичині впродовж XVII–XVIII ст. Поза сумнівом, мадяризація та полонізація мали б однакові наслідки, якби вони здійснювалися як попередні етапи обрядової трансформації або завершували цей процес, тобто зміну обряду зі східного на західний, з православного на латинський. У XIX ст. австрійський уряд підтримував українізацію в Галичині, щоб зменшити вплив поляків, і не протидіяв мадяризації в Закарпатті, щоб урівноважити етноконфесійні відносини між угорською меншиною (6,23%), румунською спільнотою (20,89%) і русинською більшістю (63,8%) віруючих греко-католиків. Водночас збереженню етнічної самобутності карпатоукраїнців, що сповідували греко-католицизм, загрожувала експансія російського православ'я, що була досить енергійною в 20-ті рр. XX ст.

У Львові та інших містах Східної Галичини у другій половині XIX ст. сформувалися культура та інтелектуальне життя, пов'язані з Греко-Католицькою Церквою безпосередньо або опосередковано через її досить істотний вплив на галицьких українців. Ці чинники сприяли українізації як самої Церкви, так і галицького суспільства. Греко-католики в Угорщині (самі угорці) мали набагато скромніші культурні осередки й можливості. Духовне обличчя греко-католиків угорської спільноти лише з другої половини XIX ст. почало формуватися під впливом яскраво вираженої національної культури. Румуни й карпатські українці, зберігши свою мову та культуру, після Першої світової війни опинилися в Румунській і Чехословацькій державах.

Структурна будова Греко-Католицької Церкви в Закарпатті залежала від політичного тиску державної нації – угорців. Двічі – у 1848 та 1888 рр. – австрійська влада висувала проект об'єднання всіх її єпархій на своїй території в окрему митрополію із самоуправною владою верховного архієпископа, щоб завершити це об'єднання патріаршою гідністю. До складу цього патріархату мали увійти, крім єпархій Галицької митрополії, також Мукачівська та виділена з неї 1818 р. Пряшівська єпархії. Проте щоразу Римо-Католицька Церква й державна влада Угорщини чинили опір цьому проекту із суто політичних мотивів. Вони не хотіли, щоб мадярські єпархії східного обряду звільнилися з-під юрисдикції угорського римсько-католицького Остригомського митрополита. Тут була очевидна мета – змадяризувати слов'ян східного обряду за допомогою мадярської латинської церкви. Хоча Апостольська Столиця і вважала, що Мукачівська і Пряшівська єпархії творять інтегральну цілість з галицькою Греко-Католицькою Церквою, вона завжди поступалася під тиском мадярської політики.

Коли Мукачівська і Пряшівська єпархії опинилися в Чехословацькій державі, вони обидві були підпорядковані мадярському латинському митрополиту. Лише в 1937 р. Пряшівську єпархію було підпорядковано безпосередньо Римському престолу. Були плани створення ще одного єпископства в Хусті, яке разом із Мукачівською та Пряшівською єпархіями утворило б єдину митрополію. Але здійснення цього проекту унеможливила мадярська окупація Мукачева в листопаді 1938 р. і Хуста в березні 1939 р. Відтоді Мукачівська греко-католицька єпархія й надалі залишалася під юрисдикцією угорського римо-католицького (латинського) Остригомського митрополита (за винятком періоду від 2 вересня 1937 р. до літа 1939 р., коли вона була безпосередньо підпорядкована Римській курії), а Пряшівська – під юрисдикцією Римського престолу¹⁵.

Впродовж 20-30 рр. ХХ ст. Закарпаття переживало тяжкий період релігійної боротьби. З ініціативи й активного втручання російських емігрантів-білогвардійців, яких підтримував чеський уряд, у 20-х рр. тут почалася активна агітація за перехід на правос-

¹⁵ Див.: Яроцький П. Католицизм на українських землях // Релігія і релігійність в незалежній Україні. – К., 2000. – С.161.

лав'я¹⁶. Лише завдяки допомозі галицьких василіан вдалося організувати протидію наступу православ'я в Закарпатті. Місіонерську роботу тут очолив василіанин-галичанин Степан Решетило.

Протистояння православ'ю, яке масово відроджувалося після майже 300-річного існування унії в Закарпатті, виявило широкий спектр політичних, релігійних і національних орієнтацій. Русофільство, мадяронство, галичанство, чехофільство – таким був розклад політичних сил, за якими стояли певні церковні кола і їх прихильники. Закарпаття роздирали релігійно-національні чвари.

Греко-католикам вдалося витіснити православ'я з окремих завоєваних ним парафій, але в цілому цей рух “повернення до давньої руської віри” остаточно нейтралізувати не вдалося. Саме з 20-30-х рр. ХХ ст. у Закарпатті закріпила свої позиції Православна Церква, яка зуміла в цих несприятливих для неї умовах сформуватися як діяльна інституція¹⁷. Водночас греко-католикам, очолюваним галицькими василіанами, вдалося відновили уніатство в окремих місцевостях.

Наголосимо, що як наступ православ'я, так і контрнаступ греко-католиків, організований василіанами, здійснювався методами, далекими від євангелізаційно-місіонерської роботи. Міжконфесійний конфлікт вніс неспокій у закарпатське суспільство. Саме тому Чеська держава змушена була відповідно реагувати, щоб забезпечити суспільну й державну стабільність. Галицьких василіан, які вважалися ініціаторами міжконфесійного конфлікту, чеський уряд вислав за межі Закарпаття, до Галичини. Урядова і проправославна преса майже чотири роки (з 1925 до 1928) вела антивасиліанську кампанію, звинувачуючи ЧСВВ в “єзуїтській підступності” й “антидержавній акції”. Тільки завдяки рішучій позиції Апостольської нунціатури в Празі й чеських католицьких кіл ця кампанія “закінчилася повною поразкою”¹⁸.

І все ж ні василіани, ні інші речники Римо-Католицької Церкви не дали об'єктивної оцінки причин і наслідків міжконфесійних трансформацій у Закарпатті. Можна погодитися, що ініціаторами

---

¹⁶ Див.: Православ'я на Закарпатті // Українське Православне Слово. – С.6.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата. – Рим, 1992. – Т. 48. – С.401.

переходу з греко-католицизму на православ'я були російські емігранти. Але водночас не слід забувати, що Закарпаття вже протягом ХІХ ст. було ареною етноконфесійної трансформації. Закарпатський греко-католицизм не був єдиним і однорідним. Це був своєрідний конгломерат етнічних спільнот – русини (які ще не набули зрілої національної ідентичності), мадяри, румуни, словаки. В умовах різних політичних систем – Австро-Угорщина, Угорщина, Чехія – викристалізовувалися певні політичні симпатії й тенденції. Зникло те спільне, що об'єднувало греко-католиків усіх етнічних спільнот, – церковнослов'янська мова, – і розпочалося відцентрове дрейфування до національних мов, національних культур. Посилилися мадяронство, москвофільство. Національне пробудження в Галичині почало впливати й на карпатоукраїнців. Нетерпимість, соціальні утиски, політичний екстремізм, гра владних структур окупаційних режимів на етноконфесійному розчленуванні Закарпаття – усе це зароджувало ідею “повернення до витоків – руської віри”, яку певним силам (зокрема і російським емігрантам) вдалося реалізувати через рух “повернення до втраченого православ'я”.

Нові поділи Закарпаття між сусідніми державами викликали нові або повертали закарпатців до попередніх етноконфесійних потрясінь, трагічних трансформацій. 2 листопада 1938 р. так званий Віденський арбітраж присудив мадярам закарпатські міста Ужгород, Мукачів і Берегово. Мукачівський монастир, який знаходився на правому березі ріки Латориці, залишився в Карпатській Україні. У середині березня 1939 р. Чехословаччина перестала існувати. Мадяри окупували всю Карпатську Україну, яка лише кілька місяців була незалежною державою. Відразу ж з окупованого Закарпаття були вигнані всі ченці Закарпатської Свято-Миколаївської провінції ЧСВВ, які прийшли сюди з Галичини або там народилися. Відбувалося масове ув'язнення й переслідування місцевих закарпатських ченців-василіан. Усі закарпатські монастирі були передані під управління мадярських василіан. Закарпатські василіани розмежувалися на українців-патріотів і українців-мадяронів.

Влітку 1940 р. північна частина Трансільванії і три розташовані в ній румунські василіанські монастирі опинилися під владою Угорщини. 25 листопада 1940 р. Апостольська Столиця вирішила об'єднати всі василіанські монастирі, які на той існували на Закар-

патті, окупованому Угорщиною, в одну "Провінцію Василиянського Чину св. Йосафата". Одночасно Східна конгрегація призначила "провінційну управу" з трьома окремими настоятелями для трьох національно-конфесійних груп – української, румунської, угорської¹⁹. Воєнне лихоліття та міжнаціональні чвари між ченцями з різних національних спільнот зупинили і зробили неможливою в майбутньому ефективну євангелізаційно-місійну діяльність василіан українського походження. Мадярська влада переслідувала молодих закарпатських василіан за їхню "українську політику". 1941 р. було, зокрема, заарештовано 9 ієромонахів. Лише завдяки втручанням Апостольського нунція в Будапешті вдалося звільнити з в'язниці єпископа О. Стойку. У 1945 р., після капітуляції Угорщини як союзниці гітлерівської Німеччини, монастирі "Провінції Василиянського Чину св. Йосафата" були розділені політичними кордонами Румунії, Угорщини й Радянського Союзу. В останньому у березні 1947 р. було насильно закрито всі василіанські монастирі, а монахи ЧСВВ арештовані, фізично винищені або вивезені до північно-східних районів СРСР на постійне адміністративне заслання.

Отже, трансформація та відповідна адаптація греко-католицизму в Закарпатті в XIX – першій половині XX ст. була зумовлена низкою факторів – етноконфесійних, конфесійно-обрядових, конфесійно-культурологічних, а також чинниками зовнішнього тиску і впливу – історичними, політичними, ідеологічними, клерикальними. Це, зрештою, дає підставу обґрунтувати висновок: греко-католицизм не може успішно розвиватися як моноконфесійна течія в поліетнічному середовищі.

Сьогодні, як і в минулі часи, греко-католики в Закарпатті не складають монолітної мононаціональної спільноти, як, скажімо, греко-католики в Галичині. Полінаціональність (українці, угорці, словаки, румуни) визначає як становлення, так і інституціональність парафіяльної і єпархіальної греко-католицької структури в Закарпатті. Вони не входять до жодної із чотирьох утворених в кінці 2011 р. митрополій УГКЦ – Києво-Галицької, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільсько-Зборівської. Відокремившись від УГКЦ, на Закарпатті утворилася своєрідна інституціональна цер-

¹⁹ Там само. – С.414.

ковна структура – “Мукачівська єпархія візантійського обряду (Церква свого права)”, яку очолює єпископ Мілан, словак за національністю.

Відтак, етноконфесійні трансформації греко-католицизму в Закарпатті, які відбувалися в минулих століттях, отримали у ХХІ ст. нове інституціональне завершення – відокремленість від УГКЦ і безпосередню підпорядкованість Святому Престолу та його куріальним десктеріям.

Ці процеси дають підстави зробити висновок, що трансформації та відповідна адаптація греко-католицизму в Закарпатті, як в ХІХ – першій половині ХХ ст., так і в наш час, зумовлені низкою факторів – етнічних, ментальних, мовних, обрядових і звичаєвих, а також чинниками політичними й ідеологічними. Таким чином, український греко-католицизм не може успішно розвиватися як моноетнічна течія в поліетнічному середовищі. Ця проблема сьогодні прослідковується і на Сході та Півдні України. Римо-католицизм на цих теренах більш мобільний, гнучкіший, оскільки пристосований до регіональних особливостей, історичних і ментальних, національних і культурних виявів населення, серед якого здійснює свою євангелізаційну, пасторальну і харитативну діяльність. Ця “інтернаціональна модель” розвитку Римо-Католицької Церкви в Україні розрахована на осіб різних національностей, світоглядної і культурної орієнтації. Саме цього не вистачає Українській Греко-Католицькій Церкві, яка непорушно стоїть на засадах українськості в своїй літургійній, пасторальній, євангелізаційній і культурологічній діяльності. Відтак, закарпатський греко-католицький феномен вимагає більш глибокого осмислення і відповідальних висновків.